

Volume 4, Issue 4, 2018

ISSN 2522-1043

Central Asian Journal of
Social Sciences
and **Humanities**

Al-Farabi Kazakh National University

Central Asian Journal of Social Sciences and Humanities is a peer-reviewed academic journal covering all branches of social and humanitarian areas: historical; philological; philosophical, social, psychological, educational and legal sciences.

The editors aim to maintain the publication of results of research faculty, doctoral and postgraduate students of Al-Farabi Kazakh National University, as well as scholars from various domestic and foreign universities and research institutes.

One of the most important priorities of the journal is to publish articles aimed at the study of problems with innovative techniques and information technology.

Central Asian Journal of Social Sciences and Humanities

SCIENCE EDITOR

Mukhtarova Karlygash Saparovna
Doctor of Economics, Professor, Department of International Relations and World Economy, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)

DEPUTY SCIENTIFIC EDITOR

Erimpasheva Aida Tilektesovna
Ph.D., Associate Professor of the Department of International Relations and World Economy KazNU. Al-Farabi (Almaty, Kazakhstan)

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Nurysheva Gulzhikhan

Doctor of Philosophy Sciences, Professor,
Head of Philosophy Department, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)

Chukubaev Ermek Samarovich

Ph.D., Head of the Department of International Relations and World Economy, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)

Tynybekov Serikkali Tynybekovich

Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Civil Law and Civil Procedure, Labor Law, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)

Natalya Yem

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor Head of the Department of Far East Studies, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)

Sultangaliyeva Gulmira Salimzhanovna

Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of World History, Historiography and Source Studies, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)

EXECUTIVE SECRETARY

Tovma Nataliya Aleksandrovna
Mob: 8-778-888-5051, e-mail: Tovma.Natali@kaznu.kz

Gerd Hofmeister

Professor University of Erfurt (Germany)

Christian Brauweiler

Professor Business Administration, Management Accounting & Internal Auditing (Germany)

Toluev Yury Ivanovich

Dr. Ph.D., Fraunhofer Institute IFF (Germany, Magdeburg)

Onyusheva Irina

Dr. PhD, Stamford International University (Thailand)

Rajasehara Mouli Potluri

Dr. PhD, University Professor (Delhi, India)

Gregory Glissen

Dr. PhD, Professor of the European Center for Security Studies named. J. Marshall (Russia)

Mikhail Molchanov

Dr. PhD, professor at St. Thomas University (Canada)

Pierre Chabal

Dr. of Political Sciences, PhD, Professor at the University of Le Havre (France)

TECHNICAL SECRETARY

Kishibayeva Botagoz Sakenovna
Mob: 8-747-698-4198, e-mail: botik_com@mail.ru

Proprietor of the Edition: Al-Farabi Kazakh National University
Editor-in-chief: K.I. Baizakova

Certificate № 15155-Ж Registered on March 12th, 2015 in the Ministry of Cultural and Information of the Republic of Kazakhstan.

Computer page makeup and cover designer: A. Kaliyeva

IB № 12635

Signed for publishing 28.12.2018. Format 60x84 1/8. Offset paper. Digital printing. Volume printer's sheet. Edition: 300. Order No 1001. Publishing house «Kazakh University»

www.read.kz Telephone: +7 (727) 3773330, fax: +7 (727) 3773344
Al-Farabi Kazakh National University
KazNU, 71 Al-Farabi, 050040, Almaty

Printed in the printing office of the Publishing house «Kazakh University».

¹Rajasehara Mouli Potluri, ²Dabyltayeva N.Y., ³Medukhanova L.A., ⁴Kerimbekova U.A.

¹PhD, Professor, University, Delhi, India

²Candidate of Economic Sciences, assistant professor, Faculty of International Relations, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

³Candidate of Economic Sciences, assistant professor., Faculty of International Relations, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

⁴Master's degree, Faculty of International Relations, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: www.ulbosyn.com@mail.ru

Problems and Prospects of Improving the Quality of life in Kazakhstan and World Experience

This article discusses the problems of improving the quality of life in Kazakhstan. The statistical indicators of the analysis of the standard of living of the population of Kazakhstan are given in a number of the following most important socio-economic components of the standard of living, such as monetary incomes and their distribution, the level of the subsistence minimum. The key factors that influence the state of the economy and the level of citizens' well-being are identified. The main indicators of the standard of living of the population of some foreign countries are also considered. On the basis of a comparative assessment of these indicators, deficiencies in measuring the standard of living of the population in Kazakhstan were identified, and improved methodological approaches to assessing the standard of living of the population were also proposed. With regard to methods for assessing the quality of life of the population, based on the complexity of the object under study, a large number of analyzed indicators, it can be argued that not one but a whole set of research methods is needed: statistical, sociological, economic and mathematical. Thus, the analysis of the main indicators of the standard of living of the population of the RK showed both a number of advantages and problems. The standard of living of the population is an integral indicator characterizing the general welfare of the population. In this regard, the main agenda of the act remains the issue of strengthening social security and social stability in Kazakhstan society. A significant improvement in the quality of life is the most important socio-economic task on the agenda.

Key words: Quality of life, subsistence level, household income, living standards, human development index.

¹Rajasehara Mouli Potluri ² Дабылтаева Н.Е., ³Медуханова Л.А., ⁴Керимбекова У.А.

¹PhD докторы, университет профессоры, Дели қ., Үндістан

²доцент, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан

³Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ доценті, Алматы қ., Қазақстан

⁴Магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан
e-mail: www.ulbosyn.com@mail.ru

Қазақстанда өмір сүру сапасын жақсартудың мәселелері мен келешегі және әлемдік тәжірибе

Бұл мақалада Қазақстандағы өмір сүру сапасын жақсарту мәселелері қарастырылған. Қазақстан халқының өмір сүру деңгейін талдаудың статистикалық көрсеткіштері, яғни өмір сүру деңгейінің келесі маңызды әлеуметтік-экономикалық құрамдас бөліктері: ақшалай кірістер мен оларды бөлу, ең төменгі күнкөріс деңгейі көрсетілген. Экономиканың жай-күйіне және азаматтардың әл-ауқатының деңгейіне әсер ететін негізгі факторлар анықталған. Сондай-ақ бірқатар шет мемлекеттердің тұрғындарының өмір сүру деңгейінің негізгі көрсеткіштері қарастырылған. Осы көрсеткіштерді салыстырмалы бағалау негізінде Қазақстандағы халықтың өмір сүру деңгейін өлшеудегі кемшіліктер анықталды, сондай-ақ халықтың өмір сүру деңгейін бағалаудың әдістемелік тәсілдері жетілдірілді. Зерттелін отырған объектінің күрделілігіне байланысты халықтың өмір сүру сапасын бағалаудың әдістеріне қатысты көптеген сарапталған көрсеткіштердің біреуі емес, зерттеу әдістерінің тұтас

жиынтығы талап етіледі. Олар: статистикалық, социологиялық және экономика-математикалық зерттеу әдістері. Осылайша Қазақстан Республикасы халқының өмір сүру деңгейінің негізгі көрсеткіштерін талдау көптеген артықшылықтар мен проблемаларды көрсетті. Халықтың өмір сүру деңгейі халықтың жалпы әл-ауқатын сипаттайтын ажырамас көрсеткіші болып табылады. Осыған байланысты негізгі күн тәртібінде қоғамдағы әлеуметтік қауіпсіздік пен әлеуметтік тұрақтылықты нығайту мәселесі қарастырылады. Күнделікті өмірдегі маңызды әлеуметтік-экономикалық міндет өмір сүру сапасын айтарлықтай жақсарту болып қала бермек.

Түйін сөздер: өмір сүру сапасы, күн көру деңгейінің минимумы, халықтың табысы, өмір сүру деңгейінің көрсеткіштері, адам дамуының индексі.

¹Раджасехара Моули Потлури, ²Дабылтаева Н.Е., ³Медуханова Л.А., ⁴Керимбекова У.А.

¹Доктор PhD, профессор университета, г. Дели, Индия

²К.э.н., доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

³К.э.н., доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

⁴Магистрант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
e-mail: www.ulbosyn.com@mail.ru

Проблемы и перспективы улучшения качества жизни в Казахстане и мировой опыт

В данной статье рассмотрены проблемы улучшения качества жизни в Казахстане. Приведены статистические показатели анализа уровня жизни населения Казахстана в ряде следующих наиболее важных социально-экономических компонентов уровня жизни, как денежные доходы и их распределение, уровень прожиточного минимума. Выявлены ключевые факторы, оказывающие влияние на состояние экономики и уровня благосостояния граждан. Так же рассматриваются основные показатели уровня жизни населения ряда зарубежных стран. На основе сравнительной оценки данных показателей выявлены недостатки по измерению уровня жизни населения в Казахстане, также предложены усовершенствованные методологические подходы оценки уровня жизни населения. Что касается методов оценки качества жизни населения, то исходя из сложности исследуемого объекта, большого числа анализируемых показателей, можно утверждать, что здесь необходим не один, а целый комплекс методов исследования: статистических, социологических, экономико-математических. Таким образом, анализ основных показателей уровня жизни населения РК показал, как ряд преимуществ, так и проблемы. Уровень жизни населения является интегральным показателем, характеризующим общее благосостояние населения. В этой связи основной повесткой дня остается вопрос укрепления социальной безопасности и социальной стабильности в казахстанском обществе. Существенное повышение качества жизни является наиважнейшей социально-экономической задачей, стоящей в повестке дня.

Ключевые слова: качество жизни, уровень прожиточного минимума, доходы населения, показатели уровня жизни, индекс человеческого развития.

Introduction

Kazakhstan has proclaimed a policy of building a welfare state with high standards of living. This position is reflected in the statements of the head of state. As Nursultan Nazarbayev noted in his message to the people of Kazakhstan: "The most important task of the coming decade is to improve the quality and standard of living of all citizens of Kazakhstan, strengthening social stability and security" (N. Nazarbayev, 2017).

Although "standard of living" and "quality of life" are similar concepts, they are far from identical. You can be financially secure, but you do not have access to clean water, high-quality medical care, high-quality food and other products of civilization. These are the components of the quality of life.

The modern economic dictionary defines the term "quality of life" as a socio-economic category representing a generalization of the concept of "standard of living" and including "not only the

level of consumption of material goods and services, but also the satisfaction of spiritual needs, health, life expectancy, environmental conditions, peace of mind, peace of mind."

The main complex characteristic of the standard of living of the population is currently used human development index (HDI), calculated as an integral of three components: GDP per capita, life expectancy at birth, the achieved level of education (Buzlyakov N.I., 1969 : 208).

To compare the standard of living in different countries in world practice, the following indicators are also used:

- Volume of gross domestic product per capita
- Consumer Price Index
- Structure of consumption
- Mortality rate
- Fertility rate
- Life expectancy at birth
- infant death rate

With regard to methods for assessing the quality of life of the population, based on the complexity of the object being studied, a large number of analyzed indicators, it can be argued that not one but a whole set of research methods is needed: statistical, sociological, economic and mathematical (McGinnis, 2003:4).

One of the most important methods is the human development index. The Human Development Index (HDI) is an economic index used to characterize the quality of life in various countries.

Depending on the value of the HDI, countries are usually classified according to the level of development: high (0.8-1), medium (0.5-0.8) and low (0-0.5) level.

The HDI includes three indicators:

- the average life expectancy at birth (SPEDW)
- assesses longevity;
- the level of literacy of the adult population of the country and the total share of students;
- standard of living, estimated in terms of GDP per capita.

Longevity characterizes the ability to live a long and healthy life, which is a natural life choice and one of the basic universal human needs. The basic indicator of longevity is life expectancy, characterized by an average life expectancy at birth. This indicator, calculated separately for the male and female population, is calculated on the basis of the conditional generation, which is composed of the aggregate of people of different ages who died in a given year (Belyakov V.A., 2013:12).

Education is considered as the ability to receive and accumulate knowledge, to communicate, exchange information. Characteristics of education are adult literacy and full enrollment. Literacy refers to a person's ability to read, understand, and write a short, simple text relating to his daily life. The literacy rate of the adult population – the proportion of literacy aged 15 years and older – is the most important baseline indicator of this direction of human development (Revaykin A.S. 1999:118.)

The standard of living characterizes access to the material resources necessary for a decent living, including "maintaining a healthy lifestyle, ensuring territorial and social mobility, exchanging information and participating in the life of society". The standard of living, in contrast to longevity and education, only opens up the possibilities that a person has, but does not determine their use. In other words, it is a means of expanding choice, but not actually choice (Böhnke P. 2005.).

Material and methods. To solve the set goals, such methods as the analysis of literary sources

and documents were used to study problems and determine the theoretical and methodological basis for the study; concretization, induction and deduction of theoretical knowledge; abstraction, classification and systematization of theoretical and experimental data on the research problem.

Today, the most promising method for assessing the quality of life of the population is the sociological method, which allows one to obtain rich information about the social differentiation of the quality of life, about the problems of meeting the specific needs of various groups and segments of the population.

Less promising, but also in demand at the present time, is a statistical method of research. The subject of the statistical method is a detailed study of socio-demographic processes. Economic statistics considers economic phenomena in close relationship with social processes, and the same indicators can be used to analyze both economic and social aspects. For example, labor remuneration indicators characterize, on the one hand, production costs (economic factor), and on the other, the income distribution process (social factor).

Results and discussions. According to the type of regulation of the minimum wage, economically developed countries can be divided into two groups:

The first includes those countries where the minimum wage is established by law (France, the Netherlands, Portugal, Spain, Luxembourg), as well as those in which its value is determined by agreements (Belgium, Greece);

- The second group includes countries in which the minimum wage is approved by industry agreements (Germany, Italy, Denmark) and by special bodies (wage committees in the UK).

In Japan, the national minimum wage is set by the government. The Labor Minister, together with the heads of the prefectural labor conflict bureaus, is considering the need to raise the minimum wage for low-wage workers (these include hourly wage workers, people of young and retirement age, unskilled workers). If this issue is resolved positively, then its size is reviewed by the deliberative bodies. The basis for increasing the minimum wage is also the appeal of employers and trade unions of 2/3 of the enterprises of the region to the prefectural labor standards bureau with a request to raise the minimum wage to the level reached at these enterprises by workers of other enterprises. The regional minimum wage is reviewed once a year (Zherebin V.M. 1994: 89).

In the USA, the minimum hourly wage is governed either by legislation or by trilateral agreements between representatives of the state,

trade unions, and employers. An important point is the degree of coverage of workers in various sectors of the economy by the statutory minimum wage. Today in the USA, their share is 88% of the total workforce. However, among the “uncovered” sectors were and remain retail, service, agriculture. In these same activities, even today, the law on minimum wages is not widely applied. First of all it concerns workers of small enterprises (P.A. Minakir 2009:27-28)

In France, the law provides the government with amendments to inter-occupational wages. But it can do this only after receiving the conclusion of the Labor Agreements Committee – a standing advisory body consisting of 16 representatives of employees, 16 representatives of employers, three representatives of family associations and three representatives of the government: Minister of Labor, Minister of Economy, chairman of social management under the Cabinet of Ministers (S. McCall 2015:229-249)

In a number of countries, wage committees have the authority to make final decisions on setting minimum wages. In the UK, the law gives counties wage councils (after the publication of proposals and the consideration of criticisms) to introduce new minimum wage rates without the consent of the government

The procedures for setting the minimum wage in Australia are conducted with labor judges. A review of the decisions of the wage committees is possible when filing an appeal to a similar court. The state sends its representatives to the courts if the issues considered there affect the public interest.

In most countries, the criteria for setting or changing the minimum wage are set out by law in the most general terms. The minimum wage, ensuring an adequate standard of living, is proclaimed a principal goal and criterion in the constitutions and laws of Argentina, Brazil, Colombia, and Mexico (Mak M, 2011).

The Statistical Agency of the Republic of Kazakhstan has adopted 11 major socio-economic indicators to assess the standard of living. The system of socio-economic indicators used in Kazakhstan to measure the standard of living of the population does not take into account the structure of income and expenditure of the population, the differentiation of the population by income, the purchasing power of incomes of different social groups of the population, the level of satisfaction of needs for material goods and services.

In Kazakhstan's scientific practice, there is an opinion that it is proposed to abandon the indicator of per capita income as a basis for the payment of

social benefits and be based on the calculation of equivalent income using a scale. To apply more advanced equivalence scales, it is necessary to use an indicator of an individual subsistence minimum, differentiated by demographic groups (for working-age population, pensioners, children). Utility payments should be allocated in a separate amount and calculated for each family according to the standards of the housing stock.

This approach will allow you to identify a family income deficit that can be replenished with the help of various social benefits, taking into account the targeting of recipients and the equivalence scales (as a statistical tool) will allow you to more correctly compare household living standards, which is directly related to the improvement of living and poverty (Tanirbergenova G.B. 2012:25).

In accordance with the established principles of state power and development of the country. Programs implemented for these purposes, aimed at providing employment and raising income levels, social protection of the most vulnerable categories of the population. Even in the conditions of the global financial crisis that broke out, the state did not refuse social support from its citizens.

First of all, Kazakhstan has achieved significant success in the fight against poverty and misery. There has been a steady increase in the subsistence minimum: for the period from 2011 to 2019, it has almost doubled from 15,999 to 28,284 tenge.

In the country, the average life expectancy has reached 72 years, the well-being of the population has increased, which has become more spending money to buy durable goods. Other indicators of quality of life and demographic indicators, on which the sustainable development of the country and its competitiveness in the foreign arena, have improved. At the same time, cardiovascular diseases, accidents, injuries, murders, and neoplasms remain the main causes of death.

At the same time, Kazakhstan has many problems, the solution of which will allow to improve the quality indicators of the existence of the population. For example, one of the significant reasons for the lagging of the quality of life in villages from the city is the lack of quality drinking water. In terms of water availability per capita, Kazakhstan ranks last in the CIS. Consumption of poor-quality water significantly affects the health of the population. About 80.0% of diseases of the population of Kazakhstan, according to the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan, one way or another, is associated with poor water quality. According to the report of the Chairman of the Committee on

Water Resources of the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan, the population of most villages in the country (72.4% or more than 3 million people) consume water from decentralized sources, that is, wells, springs and artesian wells.

The next aspect characterizing the quality of life is the ecological situation in the place of residence. Air is an essential component of public health. Atmospheric air is one of the main human habitats and the quality of the human body, level of physical development, reproductive capacity, susceptibility to diseases, life expectancy, and the quality of life of the population in general depends on its quality. Road transport also makes a significant contribution to urban pollution. All these harmful factors adversely affect the health of the population (Shokamanov Y.K. 2008:347).

According to world ratings, Kazakhstan is among the countries with a high level of human development (HDI). Thus, in 2018, in the ranking of the human development index of the United Nations Development Program, the Republic of Kazakhstan ranks 58th among 189 countries of the world; in 2017, the World Economic Forum's human capital development index was ranked 29th among 130 countries. In addition, Kazakhstan in terms of the income differentiation of the population – the Gini coefficient is among the group of countries with a relatively even distribution of income.

It should be emphasized that this year, for the first time, Kazakhstan entered the highest category of the UN rating – a group of countries with a very high level of human development. There are 59 countries in this category, together with our country, including Russia, is in 49th place, Belarus is in 53rd place. During the presentation of the report in New York, the UN Development Program Administrator Achim Steiner stated that, on average, a child born in a country with a low level of human development can live a little over 60 years old, while a child born in a state with a very high level development, can live to almost 80 years. Similarly, children in the least developed countries are more likely to spend seven years less in school and university than children from rich countries (Statistics committee, 2018).

In addition, in the Strategy "Kazakhstan – 2050: a New Course of the Established State" N. Nazarbayev sounded 10 global challenges of the XXI century, which must be taken into account for further successful development. One of these challenges is increasing social instability. In this regard, the main agenda is the issue of strengthening social security and social stability in Kazakhstan's society. At the same time, among the key areas of

the Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025, primary tasks are set to improve the quality of life of citizens and ensure social well-being.

The standard of living of the population is an integral indicator characterizing the general welfare of the population. To analyze the standard of living of the population of Kazakhstan, we define a number of the following most important socio-economic components of the standard of living: monetary incomes and their distribution, the level of the subsistence minimum, etc. The primary characteristics of the standard of living are the monetary incomes of the population, their size, structure, and indicators of the differentiation of their distribution. According to the results of a household survey in the 2nd quarter of 2018, cash income averaged KZT 153,725 per capita, which is 9.3% higher than in the corresponding period of the previous year. At the same time, there are significant differences in the living standards of the population in urban and rural areas (N.Nazarbayev, 2012).

According to the survey results, the cash income of the urban population exceeds the income of the rural population by approximately 57 thousand tenge or 47%. In addition, the average household size in a city is smaller than in a rural area and does not exceed the average republican size of a household. Analyzing the structure of incomes, we note that the main source of monetary incomes of the urban and rural population is the income from labor activity, which is about 75%.

Within the framework of social security, the subsistence minimum plays a key role. From January 1, 2018, the subsistence minimum (VPL) for calculating the amount of basic social benefits was set at 28,284 tenge, an increase of 15.6% compared to last year. The structure of the subsistence minimum was also changed: a fixed share of expenditures on non-food goods and services was set at 45% of the cost of the minimum consumer basket (against 40% earlier). In this regard, for the current year there was an increase in the proportion of the population with incomes below the subsistence minimum. So, in the 2nd quarter of 2018, the share of such a group of the population as a whole in Kazakhstan was 4.7%, in the city – only 2.9%, in the rural area – 7.2%. The overall increase in the share of the population with incomes below the subsistence minimum compared to the same period last year was 1.7 times, in the city – 2.2 times, in the countryside – 1.6 times. If we consider the indicators in a regional context, then the largest share of the population with incomes below the subsistence minimum is typical for the Turkestan

region – 11.2%, which is 2.4 times higher than the national average, the smallest share in Astana – only 0.7% (Stat.kz: <http://economy.gov.kz>, 2018).

Conclusion

Thus, the analysis of the main indicators of the standard of living of the population of Kazakhstan showed both a number of advantages and problems. The standard of living of the population is an integral indicator characterizing the general welfare of the population. The main achievement on the way of entering Kazakhstan among the 30 developed countries of the world can be considered the inclusion of our country in the highest category of the HDI rating. This advantage should be reflected in national indicators, analyzing which, today the situation is the following: on average, monetary income per capita is growing (9.3% growth in the 2nd quarter of 2018), but there are certain uneven distribution. As the analysis showed, such discrepancies exist in the territorial (city / village) and regional context. At the moment, the main source of monetary incomes

of the population is income from work, but for rural areas there is a higher proportion of income from self-employment than that of the urban population. At the same time, there are changes in the level of the subsistence minimum (increase in its size and transformation of the structure), which plays a key role in the framework of social security. According to the results of the analysis, one of the challenges for social welfare could be an increase in the share of the population with incomes below the subsistence minimum (4.7% in the 2nd quarter of 2018 vs. 2.7% in the 2nd quarter of 2017). In this regard, the main agenda remains the issue of strengthening social security and social stability in Kazakhstani society. A significant improvement in the quality of life is the most important socio-economic task on the agenda. In order to achieve it, the state administration system is being improved, primarily aimed at improving the informational transparency of public authorities, expanding the scope of their interaction with the population within the framework of participatory relations, improving the efficiency and effectiveness of public administration.

References

- Belyakov V.A. Quality of life as a socio-economic category // Bulletin of UdmGU.-2013.-№3-p.12.
- Buzlyakov N.I. Methods of planning to improve the standard of living. – M., Economy, – 1969. p.208.
- Böhnke P. First European Quality of Life Survey: Life Satisfaction, Happiness and Sense of Belonging. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2005.
- McGinnis, J. Michael. "Toward Improved Quality of Life." Issues in Science and Technology 19, no. 4 (Summer 2003).
- Mak M., Peacock C. Social Sustainability: A Comparison of Case Studies in UK, USA and Australia, 17th Pacific Rim Real Estate Society Conference, 2011, Available at:http://www.prrs.net/papers/Mak_Peacock_Social_Sustainability.pdf, 2011.
- Minakir P.A. Spatial economy. Scientific journal / №4 (20) 2009. – p. 27-28.
- Message of the President of the Republic of Kazakhstan – Leader of the Nation Nursultan Nazarbayev to the People of Kazakhstan "The third modernization of Kazakhstan: global competitiveness".
- Message of the President of the Republic of Kazakhstan – Leader of the Nation Nursultan Nazarbayev to the People of Kazakhstan "Strategy" Kazakhstan-2050 "a new political course of the established state.
- Revaykin A.S. The standard of living of the population – M.: Science, 1999. – p. 118.
- Shokamanov Yu.K. Trends in human development in Kazakhstan. – Almaty, – 2008. P. 347.
- S.McCall. (2015,Mar.7). Quality of Life in Social Indicators Research 2. Pp 229-249. 1975. Available: <http://logica.ugent.be/philosophica/fulltexts/25-2.pdf>.
- Statistics committee/Quality of life of the population in Kazakhstan in 2018 // [Zakon.kz/https://www.zakon.kz/4931122-kachestvo-zhizni-naseleniya-v.html](http://www.zakon.kz/4931122-kachestvo-zhizni-naseleniya-v.html).
- Stat.kz/The quality of life of the population in Kazakhstan in 2018 // <http://economy.gov.kz>
- Tanirbergenova G.B The standard of living of the population of the Republic of Kazakhstan: Current status and ways to increase. – Almaty, – 2012. – P.25.
- Zherebin V.M., Rimashevskaya N.M. Problems of poverty alleviation in the development of foreign government and international organizations // Poverty: the view of scientists on the problem. M.: Science, 1994. – p.89.

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
РА Н З И Т Н А Я

ЭКОНОМИКА

ISSN 2413-4953

В НОМЕРЕ:

1
2019

САЛЫҚ САЯСАТЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ
НЕГІЗДЕРІ

НЕСИЕ ТӘУЕКЕЛІ ЖӘНЕ ОНЫ АЗАЙТУДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫ ҰЛТТЫҚ БАНКІНІҢ ШАРАЛАРЫ

QUALITY OF LIFE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN:
PROBLEMS AND PROSPECTS

За содержание
публикуемых в
журнале авторских
материалов и
рекламы редакция
ответственности не несет.
Мнение автора
не всегда совпадает
с мнением редакции.

Подписной индекс
75781

Формат 70×108 1/16.
Бумага офсетная
Печать Riso
Тираж 500 экз.
Цена договорная

050050, г. Алматы,
ул. Сатпаева, д. 30а,
офис 62

Тел.: 8 (747) 373 93 26,
8 (701) 373 93 26

www.tranzek.kz
tranzit_ek@mail.ru,
aijan1910@mail.ru

Отпечатано в
издательском
центре журнала
«Транзитная экономика»

©Транзитная экономика
2019

**Dabyltayeva N.Y., Kerimbekova U.A.,
Medukhanova L.A.**
Quality of life in the Republic of Kazakh-
stan: problems and prospects..... 62

ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Өсербайұлы С., Оразали А.Н.
Қазақстан Республикасындағы тұрақты
экономика жағдайында жобалық қаржы-
ландырудың рөлі..... 71

Досжан Р.Д., Далабаева М.
Банктік тәуекелдерін басқару және
Қазақстан Республикасындағы банк
секторының қаржылық жағдайын
талдау..... 81

Кудьярова Г.Б.
Факторы, обуславливающие адекватность
письменного перевода научных
экономических статей с английского на
русский язык..... 91

Daribayeva M.Zh., Sabidullina A.Y.
New challenges in the financial management
under the influence of financial technology... 100

Асилова А.С., Бағыбаев С.
Білімге жетелейтін – ҚазҰУ..... 110

Касенова Г.Е., Мирзагулов С.
КазНУ имени аль-Фараби – флагман
высшего образования в Казахстане..... 111

Сведения об авторах..... 113

Информация о членах редакционной
коллегии..... 115

Требования к содержанию
и оформлению статей

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

МРНТИ 06.73.15

Д.А. Тлеужанова¹, экономика ғылымдарының
кандидаты, қауымдастырылған профессор

Ж.С. Хамидуллов², магистрант

^{1, 2} С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті,
Астана қ., Қазақстан

САЛЫҚ САЯСАТЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Түйіндеме. Салық саясаты проблемасының салыстырмалы зерделенуіне қарамастан, жүргізілген зерттеудің өзектілігі әлі күнге дейін экономиканы дамытудың салық саясаты ықпалының нақты тұжырымдамасы жасалмағандығымен анықталады. Салық салу жүйесін жетілдірудің қазіргі заманғы тұжырымдамасын әзірлеу мәселелері, оның жұмыс істеуінің әдіснамасы мен әдістемесін әзірлеу және жетілдіру бағыттары түпкілікті шешілмеген, бұл қазіргі жағдайда әсіресе өзекті.

Осы мақалада салықтық ауыртпалықты айқындау үшін мемлекеттің қаржы ресурстарына қажеттілігін және экономиканың тиімді жұмыс істеу жүйесін қамтамасыз ету қажеттілігін негізге ала отырып, елдің жалпы ішкі өніміндегі салықтардың үлесін айқындау бірінші кезектегі қадам болып табылады. Жұмыста мемлекеттік бюджет кірістерін қалыптастырудағы салықтық түсімдерді бағалау мәселелеріне ерекше назар аударылады.

Салық саясатының өзекті мәселелерінің бірі салық төлеушілердің салық төлеуден жалтаруына қарсы әрекет ететін шараларды әзірлеу және енгізу болып табылады. Ел бюджетіне барлық салық төлемдерін толық және уақтылы төлеуін қамтамасыз ету мақсатында салық төлеушілердің арасындағы салық тәртібін жақсартуға ерекше назар аудару қажет, ал бұл өз алдына салықтық әкімшілендіру рәсімдерін қайта қарауды қажет етеді.

Түйінді сөздер: салықтық ауыртпалық, салық саясаты, әлеуметтік-экономикалық процестер, салықтық әкімшіліктендіру, мемлекеттік бюджет, салық жүйесі.

Кіріспе. Тиімді салық саясаты экономиканың қарқынды дамуының басты шарттарының бірі болып саналады. Шаруашылық қызметке және жеке қаржыға әсер ету арқылы, сондай-ақ бюджеттік-қайта бөлу процестері арқылы елде инвестициялық ахуал қалыптасады, мемлекеттің саяси, экономикалық және әлеуметтік функцияларын іске асыру үшін жағдайлар жасалады [1]. Демек, салықтар мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық және басқа да міндеттерін орындау үшін қажетті қаржы базасын құруда шешуші фактор болып табылады. Салық саясаты осы салаларға тікелей әсер етіп қана қоймай, азаматтардың салықтық құқықтық санасын қалыптастырады. Алайда, мемлекеттің салықтық

макроэкономикалық саясаты өте жиі айқын көрініс тапқан фискалдық бағыттылыққа ие болады, бұл қоғамдағы теріс әлеуметтік процестерді күшейтуі мүмкін. Ал салық жүйесіндегі қайта құрулар тауарлар және қызметтердің экономикалық жағдайына ғана емес, сондай-ақ азаматтардың табысына да әсер етеді, сондықтан салықтық саясат сұрақтары үнемі өзекті болып қала береді. Экономиканың постдағдарыстық даму шарттарында бюджет кірісінің жеткілікті мөлшерінің қамтамасыз етілуі Қазақстанның қаржылық саулығының кепілі ғана емес, сондай-ақ, ҚР-ның бюджет-салық саясатының әлеуметтік-экономикалық бағытын қамтамасыз ету мақсатында жана әлеуметтік-экономикалық бағдарламаларды қаржыландырудың негізі болып саналады [2].

Мемлекеттік салық саясаты мемлекеттің кіріс алу, салық түсімдерінен пайданы тиімді бөлу саласындағы стратегиялық маңызды құралы ретінде әрекет етеді. Нәтижесінде халықтың әлеуметтік қорғалу деңгейі, мемлекеттік басқару институттарының барлық тетіктерінің оңтайлы іске қосылуы мемлекеттің салық саясатының ерекшеліктеріне байланысты болады. Осыған орай, салықтық саясатының ғылыми талдауы, оның әлеуметтік басымдылығы және механизмдері өте маңызды және өзекті сұрақтардың бірі болып табылады.

Сараптамалық бөлім. Зерттеу ғылыми таным методологиясына, жүйелі талдауға, салық салу теориясына негізделген. Нәтижелерді алу үшін ғылыми абстракция, жалпылау, салыстыру, талдау және синтез, топтастыру, формализация, теориялық және практикалық материалды тарихи және логикалық талдау әдістері қолданылды. Осы жұмыстың зерттеу объектісі салықтық макроэкономикалық саясат үдерісінде пайда болатын әлеуметтік және салықтық қатынастар болып табылады. Зерттеу пәні мемлекеттік салық саясатын жүзеге асыру процесінде салық салу субъектілері арасындағы экономикалық қатынастардың жиынтығы, олардың эволюция-сы, жетілдіру перспективалары. Салық саясатының оңтайлы нысанын анықтау қажеттілігі еліміздегі өзекті мәселе болып табылады. ҚР-сындағы салық саясаты салық төлемдерінің барлық мүмкіндіктерін және дамыған нарықтық экономикасы бар елдердің халықаралық тәжірибесін қарастыруға, сондай-ақ елдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайға жауап беруге, макроэкономикалық қаржы саясатымен және әлеуметтік-бағдарланған экономикалық өсу стратегиясымен үйлестіруге тиіс. Салық саясатын тек фискалды мақсаттарға ғана емес, сонымен қатар, тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз ететін міндеттерді шешуге және экономика секторларында салық ауыртпалығын азайту жолымен әлеуметтік бағдарына, инвестициялық белсенділіктің ынталылығын құруға, кәсіпкерлік қызметке қолайлы жағдай жасауға, азаматтардың табыстарына әлеуметтік-әділетті салық салуға бағыттау қажеттілігі негізделген.

Нәтижелері және талқылаулар. Бүгінгі таңда ҚР-ның 2017-2021 жылдарға арналған әлеуметтік-экономикалық саясаты «Нұрлы жол» мемлекеттік бағдарламасының іске асырылуын есепке ала отырып, ҚР-ның «Қазақстан-2050 стратегиясы» дамуының жана бағытын одан әрі іске асыруға және «100 нақты қадам» Ұлт жоспарының бес институционалдық реформасында айқындалған Қазақстан экономикасының моделін құруға

бағытталып отыр. Әлеуметтік-экономикалық саясаттың орта мерзімді кезеңдегі негізгі мақсаты – экономика өсіуінің оң қарқындарын және елдегі әлеуметтік тұрақтылықты сақтау, дағдарыстан кейінгі даму үшін жағдайлар дайындау, әлемнің дамыған 30 мемлекеті қатарына ілгерілетуді жалғастыру болып отыр. Салыстырмалы бәсекелі артықшылықтарды барынша пайдалануға, дамыған адами капиталға, жеке сектордың үстем рөліне, елдің ұзақ мерзімді және тұрақты дамуына берік негіз қалайтын қолайлы инвестициялық ахуалға негізделетін экономиканың жаңа моделі көзделуде [3].

Осы мақсатқа қол жеткізуге және елдің экономикалық және әлеуметтік әл-ауқатын қамтамасыз етуге жүргізіліп жатқан әлеуметтік-экономикалық саясат ықпал ететін болады оның орта мерзімді кезеңге айқындалған негізгі басымдықтары болып мыналар табылады:

– қаржы тұрақтылығының негізгі міндеті ұзақ мерзімді тұрақты экономикалық өсу және инфляцияны нысаналы дәлізде ұстап тұру үшін жағдай жасау болып табылады мемлекеттік қаржыны реттеу тиімділігін арттыру есебінен ақша-несие және валюталық саясатты жетілдіру, макроэкономикалық тұрақтылықты сақтау және экономиканы несиелеуді ұлғайту үшін қаржы секторының тұрақтылығын қамтамасыз ету;

– экономиканың бәсекеге қабілеттілігін және халықтың өмір сүру сапасын арттыру үшін электрондық үкіметті дамыту және кең ауқымды интернетке толық қолжетімділікті қамтамасыз ету жолымен экономикаға цифрлық технологияларды кеңінен енгізу;

– 2020 жылға дейінгі оңтайлы да жаңа мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде елдегі әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз етуге және жұмыспен қамтуды ынталандыруға бағытталған әлеуметтік саясатты жетілдіру, білім беру, денсаулық сақтау және әлеуметтік қорғау салаларын жаңғыртуды жалғастыру;

– экономиканы және бизнесті жаңа экономикалық интеграциялық бірлестіктер жағдайларына бейімдеу.

Қазақстанның халықаралық интеграциясы Қазақстан Республикасы сыртқы саясатының 2014-2020 жылдарға арналған тұжырымдамасында айқындалған мақсаттар мен міндеттерге сәйкес жүзеге асырылады. ҚР-да салық саясатын жүргізудегі басты мақсат – отандық тауар өндірушілерді мемлекет тарапынан қолдау, мемлекеттің ішкі экономикалық дамуына ықпал ететін саясат жасау, жеке секторлардың жедел дамуына жағдай жасау, шетел инвестициясын тартуда кедергілердің алдын алу, яғни мемлекет пен салық төлеушілердің талап-тілегін ортақтастыру [4].

Экономикалық негізделген салық саясаты қаржыны салықтық реттеу жүйесі арқылы орталықтандыруды оңтайландыру мақсатын көздейді. Батыс экономистері салық саясатын бөлек алып қарастырмайды және салықтардың іс-әрекетін мемлекеттің шығыстарының жағдайын зерттеп білмей, қарастырмайды. Оны салықтардың ең алдымен мемлекеттің өз функциялары мен міндеттерін шешуге қызмет етуін қамтамасыз ететіндігімен түсіндіреді. Жоғары дамыған нарықтық қатынастар жағдайында салық саясатын мемлекет өндіріс құрылымын өзгерту, аумақты экономикалық дамыту, халықтың табыстылық деңгейін көтеру мақсатында ұлттық табысты қайта бөлу үшін пайдаланады. Салықтық саясатының ел экономикасындағы рөлін бағалау үшін бірқатар талдау

деректерін қарастырған жөн (1-кесте). Жалпы салықтық түсімдер көлемі жылдан жылға жоғарылауда.

Кесте 1 – Салықтық түсімдердің экономикадағы орны

Атауы	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.
Жалпы ішкі өнім, млн тг	46971,1	53101,3	58785,7
Кірістер, млн тг	9308,5	11567,7	10808,3
Салықтық түсім, млн тг	6023,3	6810,8	7890,4
ЖІӨ кірістер үлесі, %	19,8	21,8	18,4
ЖІӨ салықтық түсімдер үлесі, %	12,8	12,8	13,4

Ескерту: ҚР Статистика Комитетінің мәліметтері негізінде құрастырылған

1-кесте мәліметтерінен, мемлекеттік бюджет кірісі бойынша 3 жылдың мәліметтері негізге ала отырып, жалпы кірістердің жылдан жылға жоғарылағанын көруге болады. Жалпы ішкі өнімдегі кірістер үлесі шамалы төмендегенімен, салықтар үлесі жылдан жылға шамалы жоғарылағанын байқаймыз. Бұл мемлекеттегі салық ауыртпалығының мөлшері айтарлықтай өзгеріске ұшырамаған, дегенмен 2018 жылы салықтық түсімдердің мөлшері ЖІӨ-нің 13,4%-ын құрап, салық ауыртпалығы шамалы жоғарылағанын байқауға болады. Негізінен бұл 2018 жылғы салық заңнамасындағы өзгерістермен тікелей байланысты болып отыр [5, 6].

Кез келген мемлекетте бюджетке түсетін түсімнің негізгі көзі болып салықтар табылады. Мемлекет салықтардың көлемі мен түрлерін жинақтау мен төлемді, олардың түсуін бақылауды, оны төлеуден кейбір жағдайда ауытқуды жазалауды заңды түрде бекітеді. Мемлекеттің бюджет кірісін талдау объектісі: салықтық түсімдер, салықтық емес түсімдер, негізгі капитал сатылымынан түскен түсім, трансферттерден түсім, белгілі бір қаржы кезеңінде көзделген бюджетке түсетін түсім болып табылады.

Төмендегі 1-суретте мемлекеттік бюджет кірістерінің динамикасы келтірілген:

Сурет 1 – Мемлекеттік бюджеттің кірістері, млрд тенге

Ескерту: ҚР Қаржы министрлігінің ресми интернет-ресурсы мәліметтері негізінде автормен құрастырылды [6]

2017 жылы бюджетке 11567 млрд тенге түсті, оның 41,7%-ын бюджеттің таза кірістері, 38,3%-ын трансферттер түсімдері құрайды. Таза кірістердегі салық түсімдерінің үлесі 2016 жылмен салыстырғанда 3,4%-дық тармаққа және ЖІӨ-ге қатысты 0,2%-дық тармаққа артты. 2017 жылы Ұлттық қордан берілетін трансферттерге тәуелділігіне қатысты ескертулер жасалды, соның нәтижесінде 2018 жылдан бастап Ұлттық қордан нысаналы трансфертті бюджетке тарту жағдай төмендеді [5, 6].

Ал жалпы мемлекеттік бюджетке салықтық түсімдерін талдау 2-кестеде келтірілген.

Кесте 2 – ҚР салықтық түсімдер динамикасы, млн теңге

Атауы	2016 ж.		2017 ж.		2018 ж.	
	сома	%	сома	%	сома	%
Салықтық түсімдер	6023263	100	6810851	100	7890048	100
Жеке табыс салығы	691778	11,5	750212	11,0	838394	10,6
Әлеуметтік салық	530440	8,8	576607	8,5	618505	7,8
Қосылған құн салығы	1495682	24,8	1664699	24,4	2034314	25,8
Акциздер	205231	3,4	255994	3,8	311856	4,0
Басқа да салықтар	1662767	27,6	2024554	29,7	2399402	30,4
Ескерту – ҚР ҚМ мәліметтері негізінде автормен құрастырылған						

Кесте мәліметтерінен көріп отырғанымыздай 2017 жылы салықтық түсімдер 2016 жылмен салыстырғанда 787588 млн теңгеге жоғарылады бұл негізінен салықтардың жиналу деңгейінің жоғарылауымен байланысты болды. Мемлекеттік бюджеттің салықтық түсімдерінде қосылған құн салығының және корпоративтік табыс салығының үлесі жоғары екенін байқауға болады [7].

Бүгінгі таңда салық заңнамасына үнемі өзгерістер енгізіліп, оның тұрақтылығы қамтамасыз етілмей отыр. Жаңа жүйе салық төлеушілердің әртүрлі санаттарына салықтық әкімшілендіру шараларын саралап қолдануға мүмкіндік береді. Мысалы, тәуекел дәрежесі жоғары салық төлеушілерге кассаға және банк шоттарына тыйым салудың жеделдетілген мерзімдері қолданылатын болады. Ал тәуекел дәрежесі төмен компанияларға дебиторлар есебінен өндіріп алу сияқты салық берешегін өндіріп алу шарасы қолданылмайды [8, 9].

Әрине, жүргізіліп жатқан реформалар бизнесті ашықтыққа ынталандыру сияқты оң мақсатты көздейді. Сонымен қатар, кәсіпкерлердің ұсыныстары ескерілуі керек. Мысалы, бизнес «санаттау» нәтижелері қазір жалпыға қолжетімді болуын қалайды. Бұл адал салық төлеушілердің «тәуекелді» салық төлеушілермен өзара байланысына қатысты салық тәуекелдерін айтарлықтай төмендетуге мүмкіндік берер еді. Өйткені жабдықтаушының тәуекел дәрежесі жоғары санатқа жататынын біле отырып, тапсырыс беруші онымен ынтымақтастық қарым қатынастан алдын ала бас тарта алады.

2019 жылдың I қаңтарынан бастап тиісті келісім жасай отырып, ынтымақтастық, сенім, заңдылық және ашықтық қағидаттарында салық органы мен салық төлеуші арасында ақпарат пен құжаттар алмасуды көздейтін көлденең мониторинг енгізу көзделген. Көлденең мониторингте тұрған салық төлеушілерге бірқатар артықшылықтар берілетін болады. Олар салық органдарынан алдын ала түсініктемелер алу мүмкіндігіне ие болады, егер салық төлеуші көлденең мониторинг нәтижелері бойынша хабарламамен келіссе және оған сот тәртібімен шағым жасамаса, оларға салық заңнамасын бұзғаны үшін әкімшілік жаза қолданылмайды [10].

Алайда жұмыс принциптері мен көлденең мониторинг механизмін қазіргі уақытта бағалау қиын. Сондықтан, алдымызда осы институттың жұмысын жетілдіруге бағытталған өзгерістерді енгізу әлі де болса қажет болып отыр.

Ұлттық экономиканың қалыпты дамуына салық саясатының тиімді жұмыс жасауы өзіндік ықпалын тигізері сөзсіз. Осы орайда, салықтық саясат құралы ретіндегі салық ауыртпалығын оңтайландыру ерекше мәнге ие. Салық ауыртпалығы салық төлеушінің қаржы қызметінің нәтижесі мен салық төлемдері арақатынасын сипаттайды. Оны анықтау әдістемесін өңдеу және жетілдіру субъектінің қаржы жағдайын дұрыс бағалауға, оңтайлы басқару шешімдерін қабылдауға ықпал жасайды.

Қорытынды. Салықтарды және салықтық жүйені зерттеу салық салудың және салықтық жүйенің теориялық негіздерін ашуды, елдегі салықтық саясатын ұйымдастырудың принциптерін анықтап алуды, бюджетті қалыптастырудың ерекшеліктерін, салықтық қызмет органдарының құрылымын, міндеттері мен құқықтарын, салықтық саясатын одан әрі жетілдірудің негізгі бағыттарын анықтауды талап етеді.

Қазақстанның салық жүйесінің негізін корпоративтік табыс салығы, қосылған құн салығы, әлеуметтік салық және жеке табыс салығы құрайды. Осы салық түрлерін және салық ставкаларын төмендетуіне байланысты Жаңа Салық Кодексі экономикамызды жаңғырту мен әртараптандыруға, еліміз үшін тиімді салаларды дамытуға, халықтың түрлі топтарының арасындағы табыс айырмашылығын азайтуға, қазба байлықтарын игеретін компанияларға жер мен ел мүддесіне бетбұрыс жасатуға бағытталуы керек. Ең бастысы, Салық кодексі әлеуметтік әділеттілікті орнықтыруы тиіс.

Елдегі қазіргі салық саясатын реформалаудың негізгі бағыттары анықталды, бірқатар салықтар бойынша салық салу элементтеріндегі өзгерістерді жүйелеу негізінде салық саясатын дамытудың эволюциялық нұсқасының орындылығы негізделді, нәтижесінде инвестициялық және инновациялық қызметті ынталандыру шараларының жүйесі әзірленді, салықты әкімшіліктендірудің салық тәуекеліне негізделген ұсыныс орындылығы негізделді.

Салық органдарын тек қана фискалдық органдар ретінде түсіну қазіргі заманғы шындыққа сәйкес келмейтіндігі маңызды қорытынды болып табылады. Бүгінгі таңда салық органдарының алдында тұрған міндеттер тек бақылауда ғана емес, бірінші кезекте ағымдағы төлемдердің түсуін қамтамасыз етуде. Осы міндеттерді шешу нұсқалары салықтық әкімшілендіруді жүзеге асыруға байланысты проблемаларды қарастыруды талап етеді. Жалпы салық саясатын түбегейлі қарастыруды екі бағыт бойынша жүргізген жөн: реформалау нұсқасының ғылыми-теориялық

және экономикалық құндылығы тұрғысынан және саяси, әлеуметтік экономикалық тұрғыдан реформаны жүзеге асырудың практикалық мүмкіндігі, яғни шаруашылық субъектілері үшін де, жалпы мемлекет де ықтималды нәтижелерге негізделген.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Пансков В.Г. Налоговая нагрузка на экономику: нужен ли маневр // Экономика. Налоги. Право, № 5. – 2016. – 130-138 бб.
2. Қазақстан Республикасының 2017-2021 жылдарға әлеуметтік-экономикалық даму болжамы, 2017.
3. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа бағыты. – 2012.
4. Қазақстанның халықаралық интеграциясы Қазақстан Республикасының сыртқы саясатының 2014-2020 жылдарға арналған тұжырымдамасы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 21 қаңтардағы № 741 Жарлығымен бекітілген.
5. 2016-2018 жж. ҚР Статистика Комитетінің ресми мәліметтері www.stat.gov.kz.
6. 2016-2018 жж. ҚР Қаржы министрлігінің ресми мәліметтері www.minfin.gov.kz.
7. ҚР қаржы министрлігінің Мемлекеттік Кірістер Комитетінің мәліметтері <http://kgd.gov.kz/ru/content/koefficient-nalogovoy-nagruzki-1>.
8. Арзаева М.Ж. Салық ауыртпалығын анықтау әдістемесінің объективтік қажеттігі // Вестник КазНУ. Экономическая серия. № 4. – 2016. – 75-77 бб.
9. Шарбатова У.Б. Қазақстан Республикасының салық саясатының жағдайы // Журнал: Вестник Казахской академии транспорта и коммуникаций. – 2016. – № 1. – 10-12 бб. http://elibrary.kz_id=73970.
10. Габитжан Кудайберген. Избегание рисков при реализации инвестиционных проектов. <https://forbes.kz/blogs/blogsid=166103>.

Д.А. Глеужанова¹, кандидат экономических наук,
ассоциированный профессор

Ж.С. Хамидуллов², магистрант

^{1, 2} Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина,
г. Астана, Казахстан

Социально-экономические основы налоговой политики

Аннотация. Несмотря на относительную изученность проблематики налоговой политики, актуальность проведенного исследования определяется тем, что до сих пор не выработана четкая концепция влияния налоговой политики развития экономики. Проблемы разработки современной концепции совершенствования системы налогообложения, разработка методологии методики механизма его функционирования и направления совершенствования окончательно не решены что особенно актуально в современных условиях.

ISSN 2413-4953

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
ТРАНЗИТНАЯ
ЭКОНОМИКА

В НОМЕРЕ:

4
2018

ECONOMIC GROWTH AND ENTERPRISE ACTIVITY OF
AGROINDUSTRIAL COMPLEX

ЗЕЙНЕТАҚЫ ЖҮЙЕСІН МЕМЛЕКЕТ ТАРАПЫНАН РЕТТЕУ

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АПК
КАЗАХСТАНА В РАМКАХ ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА

ISSN 2413-4953

Научно-практический
журнал
«Транзитная экономика»

Издается с июля
1997 года

Учредитель:
ИП «Ханшайым»

Главный редактор
Айжан Асилова

Редакционная коллегия:

Узан Искаков

(Казахстан)

Жанар Аубакирова

(Казахстан)

Валентина Бондаренко

(Россия)

Асан Сатмурзаев

(Казахстан)

Петя Колева

(Франция)

Айгуль Садвакасова

(Казахстан)

Ерканат Темирханов

(Казахстан)

Жангельды Шимшиков

(Казахстан)

Раушан Азбергенова

(Казахстан)

Салима Барышева

(Казахстан)

Журнал
зарегистрирован
в Министерстве
связи и информации
Республики Казахстан

Свидетельство
№ 14503-Ж

СОДЕРЖАНИЕ

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

Abassi N., Kuanova L.A.

Digital tourism in Kazakhstan.....

Дабылтаева Н.Е.,

Токбергенова У.А., Кумашева Д.С.

Қазақстан мәдени-туристік кластері-
нің ерекшеліктері және оның даму
бағыттары.....

Іргебаева Г.Д.

Қазақстандық тәжірибеде қаржылық
менедментті жүзеге асырудың қазіргі
проблемалары.....

ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬ-
НАЯ ИНТЕГРАЦИЯ

Иса Б.

Пути повышения конкурентоспособ-
ности АПК Казахстана в рамках Евра-
зийского экономического союза.....

Ли В.Д., Науканова А.А.

Особенности бюджетирования в ком-
мерческих банках.....

Kuanova L.A.

The evolution of monetary regulation
instruments of the economy.....

Муратова Д.Б., Джунусова Д.А.

Кәсіпорынның қаржылық жағдайы-
ның өтімділігі мен табыстылығы.....

МРНТИ 06.71.57

Н.Е. Дабылтаева¹, экономика ғылымының кандидаты, доцент

У.А. Токбергенова², аға оқытушы

Д.С. Кумашева³, магистрант

¹әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті,

Алматы қ., Қазақстан

^{2,3} Алматы Технологиялық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН МӘДЕНИ-ТУРИСТІК КЛАСТЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ДАМУ БАҒЫТТАРЫ

Түйіндеме. Қазіргі заманда туризм әлемдік экономикадағы жоғары табысты және серпінді дамып келе жатқан салалардың бірі болып табылады. Бірегей табиғи ресурстар мен халықтың өзіндік мәдениетіне ие бола отырып Қазақстан халықаралық және аймақтық нарықтарда туризмді дамыту үшін үлкен әлеуетке ие. Елдің қарқынды туризм саласына қол жеткізуіне және халықты жұмыспен қамтудың тұрақты өсуін қамтамасыз ететін, туризммен шектес салалардың дамуын ынталандыратын және отандық экономикаға инвестиция құюды ұлғайтуға, елдің халықаралық туристік нарыққа бірігуіне мүмкіндік беретін рекреациялық ресурстар мен тарихи-мәдени мұраның туристік әлеуеті қарастырылған. Бұрын зерттеулерде қолданылған кластерлік тәсілдер: мемлекеттің, аймақтың, саланың бәсекеге қабілеттілігін талдауда; өнеркәсіп саясатының жалпы мемлекеттік негізі ретінде; инновациялық қызметті ынталандырудың негізі ретінде; аймақтық даму бағдарламасын әзірлеу кезінде; үлкен және кіші бизнес арасындағы өзара әрекеттесудің негізі ретінде анықталған.

Еңбек нарықтары және шаруашылықтың функционалдык құрылымы мамандандырылған туристік инфрақұрылымды бірігіп қолданатын, аймақта шоғырланған кәсіпорындар тобына жататын мәдени-туристік кластер айқындалған. Мәдени-туристік кластерді құру кезінде жетекші роль елден тыс жерлерде қызметтерін ұсынатын ірі туроператорлық фирмаларға берілген, түрлі туристік агенттіктер де жұмыс істейтіні, орналастыру, тамақтандыру, туристерді тасымалдау, ілеспе қызметтерді ұсыну және туристік сұранысқа ие тауарлар өндірісі бойынша кәсіпорындар ескерілген. Туризмді мемлекеттік қолдауды күшейту механизмі, бәсекеге қабілетті туристік бизнестегі алты мәдени-туристік кластердің өңірлер мен ауылдық аймақтарды дамытуға қосқан үлесі, осы саладағы мемлекеттік-жекеменшік әріптестік нысандарын дамыту қарастырылған.

Түйінді сөздер: мәдени-туристік кластер, жұмыс істеуі, бизнес, механизмдер, реттеу, бәсекеге қабілеттілік, аймақ, тәсіл, діс.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының туризм индустриясы мемлекеттік деңгейде экономиканың басым салаларының бірі болып табылады. Осылайша, ел экономикасының индустриялық инновациялық дамуының ережелерін іске асыруда жетекші рөлді кластерлік жүйеге, атап айтқанда, туристік кластерге жатады. Саланы дамытудың қазіргі заманғы үрдісі ретінде, әлемдегі ең нымал курорттарды жақсы білетін туристердің туризм секторы жаңадан дамып келе жатқан елдерге ұмтылуын пайдалану болып табылады. Бұл тарапта Қазақстан туристік аймақ ретінде тартымдылығы артуда.

Республикада туризмді дамытудың тұжырымдамасы жұмыс істеуінде, ол бойынша туризм саласы ел экономикасына үш оң әсер тигізуі мүмкін: біріншіден, шетел валютасының келуін қамтамасыз ету және төлем балансы сияқты экономикалық көрсеткіштерге оң әсерін тигізу; екіншіден, халықты жұмыспен қамтуды ұлғайтуға мүмкіндік мектеседі; үшіншіден, елдің инфрақұрылымын дамытуға ықпал етеді.

Халықаралық туризм қазіргі уақытта сыртқы экономикалық қызметтің қарқынды дамып келе жатқан секторларының бірі болып табылады. Әлемдік экономикаға да, жекелеген елдер мен аймақтарға да туризм әсерінің тұрақты өсуі әлемдік экономиканы дамытуға қалыптасуына және дамуына үлес қосатын маңызды, тұрақты және ұзақ мерзімді үрдістердің бірі болып табылады.

Туризм халықтың нақты қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған, экономиканың тәуелсіз саласына айналып келе жатқан секторы анық. Осы қажеттіліктердің алуан түрлілігін қанағаттандыратын тек туристік кәсіпорындар ғана емес, сондай-ақ туризмнің маңыздылығын айқындайтын басқа салалар да қатысатындықтан туризмнің маңыздылығы экономиканы дамытуға мультипликативті әсер ететін факторлардың бірі ретінде анықталады. Туризм – әлемдік интеграциялық үдерістердің факторларының біріне, ал туризм бизнесі экономиканың маңызды секторына айналуға [1].

Бірегей табиғи ресурстар мен көшпелі халықтың бірегей мәдениетіне ие Қазақстан халықаралық және аймақтық нарықтарда туризмді дамыту үшін зор әлеуетке ие. Рекреациялық ресурстар мен тарихи-мәдени мұраның туристік потенциалы республиканы халықаралық туристік нарыққа үйлестіруге және елдегі туризмді қарқынды дамытуға мүмкіндік береді. Бұл халықты жұмыспен қамту және халық табысының тұрақты өсімін қамтамасыз етеді, туристік салаларды дамытуды ынталандырады және ұлттық экономикаға инвестицияларды ұлғайтады.

Сараптамалық бөлім. Қазіргі заманда туризм әлемдік экономикадағы жоғары табысты және қарқынды дамып келе жатқан салалардың бірі болып табылады. Бүкіләлемдік туристік ұйымның (ЮНВТО) мәліметтері бойынша туризм әлемдік ЖІӨ-нің 9%-ын, әлемдік экспорттың 6%-ын және әрбір жұмыс орнының 11-і туризм саласынан табылады. Кейбір елдер үшін туризмнің ұлттық экономикаға қосқан үлесі одан да маңызды [2].

Бүкіләлемдік экономикалық форумның Туризм және саяхаттардың бәсекеге қабілеттілік туралы есебіне сәйкес Қазақстан 2013 жылғы рейтингке қатысушы 140 елдің ішінен 88-орынға ие. Осы рейтингте жетекші орындарға Швейцария, Германия және Австрия ие; ондығына Испания, Ұлыбритания, АҚШ, Франция, Канада, Швеция және Сингапур кіреді [3].

Қазақстанға сапарлардың негізгі мақсаттары: іскерлік және кәсіптік – 54,2%; демалыс – 38,4%; достар мен туыстарға бару – 4%; коммерциялық мақсаттарда (шопинг-турлар) – 2,1%; басқа мақсаттар, оның ішінде емдеу және қажылық – келушілердің 1,3%. Қазақстанға бару құрылымында кәсіпкерлік және кәсіптік сапарлар басым болып отыр, осыған байланысты қонақтардың көпшілігі демалысқа емес, жұмыс сапарымен Қазақстанға келетіндіктен, ел туристік тартымдылығын арттыра алмай отыр. Келушілердің ағынын арттыру және Қазақстанды туристік мемлекет ретінде тану үшін Тұжырымдама туризмді дамытуға кластерлік көзқарасты қолдайды. Елдегі әлеуетке байланысты (табиғи-климаттық, тарихи, мәдени) Қазақстан туристік нарықта белгілі бір орнын иелене алады.

Кластер белгілі бір аумақта өзара байланысты өнімдерді шоғырландыруға қол жетімді ресурстарды пайдалануды барынша арттыруға мүмкіндік береді. Туристік кластерде туристік өнімді дамыту, өндіру, өткізу және сатумен айналысатын кәсіпорындар мен ұйымдардың шоғырлануы, сонымен қатар қосалқы қызмет түрлерін дамыту [3]. Туризм саласындағы кластерлік тәсілді пайдалану, тұтастай алғанда, кластерге кіретін кәсіпорындар мен ұйымдардың тиімділігін арттыру, инновацияларды ынталандыру және жаңа туристік бағыттарды дамыту есебінен өнеркәсіптің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Туризм саласындағы кластерлік көзқарас, ұлттық экономиканың кез-келген басқа секторындағыдай, ғылым мен өндірістің өзара әрекеттесуіне негізделген. Экономиканы дамыту үшін инновациялық және ақпараттық технологиялардың (Туризмнің дағдарысты ру) кәсіпорындар желілері құрылатын ғылыми жетістіктерді енгізу қажет. Бұл бағытта бастапқы инвестицияларды зерттеуге және дамытуға қайтармаудың жоғары тәуекелімен байланысты. Сондықтан инновациялық жобаларды бірлесіп мемлекеттік-жекеменшік қаржыландыру тәуекел дәрежесін төмендетуге және

жобаларды қаржыландыру үшін жеткілікті көлемдегі капиталды қалыптасуына бағытталған.

Бұдан басқа, кластерлердің қалыптасуы кластерлер құрамына кіретін компаниялар үшін бірқатар артықшылықтарды қамтамасыз етеді. Сарапшылар кластердегі барлық компанияларға әсер ететін келесі механизмдерді бөліп көрсетеді:

- шығындарды бөлу (кластердегі барлық компаниялардың әлеуетін оңтайлы пайдалану, ақпарат пен өндіріс ресурстарын бөлісуді қамтамасыз ету);
- несиелік кооператив (кластер мүшелеріне өзара несиелеуді, сондай-ақ өзара кепілдіктер мен кепілдіктер беру мүмкіндігін қамтамасыз етеді);
- алықты оңтайландыру (салық салу базасының деңгейін төмендетудің түрлі әдістерін қамтиды);
- инновациялық (жеңілдікті технологиялық трансферт);
- ақпараттық (кластер мүшелерінің әрқайсысы үшін бренд артықшылығын қамтамасыз ету, сондай-ақ тиімді коммуникацияларды қамтамасыз ету үшін бірыңғай ақпараттық кеңістікті қалыптастыру).

Нәтижелері және талқылаулар. Жаһандану үрдісі тереңдей түсуіне байланысты, әлемдік деңгейдегі мемлекеттің позициясы оның жалпы бәсекеге қабілеттілігімен анықталады, бұл өз кезегінде елдің инновациялық жүйесінің құрылымы мен тиімділігіне тікелей байланысты. Бұл – халықаралық еңбек қатынастары жүйесінде ауыр салмақты және мәртебеге ие болу үшін мемлекетке халықаралық еңбек бөлінісі жүйесінде белгілі бір орынды иеленуге мүмкіндік беретін инновациялық жүйе [4].

Халықаралық бәсекеге қабілеттілікті арттыру мәселесі де Қазақстан үшін өте маңызды. Қазақстанның рейтингтері орташа дамыған елдер тобына кіреді, әрине, Қазақстанның дамыған елдерінің қатарына әлі де кірмейді, бұл біздің еліміздің бәсекеге қабілеттілігін дамытуға, соның ішінде кластерлік саясат әдістерімен дамыту өзекті мәселе болып отыр. Елдің бәсекеге қабілеттілігін халықаралық фирмалардың бәсекеге қабілеттілігін жеке фирмалар арқылы емес, түрлі салалардағы фирмалардың бірлестіктері болып отырған кластерлер арқылы бағалау қажет, және негізгі қағидасы, бұл кластерлердің ішкі ресурстарды тиімді пайдалану қабілеті болып табылады.

Уақыт өте келе ғалымдар бәсекеге қабілеттілік проблемаларын зерттеуде қолданатын кластерлік көзқарас кең ауқымды міндеттерді шешуде, ағап айтқанда: мемлекеттің, өңірдің, өнеркәсіптің бәсекеге қабілеттілігін талдау кезінде пайдаланыла бастады; жалпыұлттық индустриялық саясаттың негізі ретінде; өңірлік даму

тік аймақтар, сондай-ақ қызмет көрсету объектілерін орналастыру үшін іргелес аумақтар және басқалар.

Қазақстандық реттеу тәжірибесінде алғаш рет туризмнің мамандандырылған түрлеріне көңіл бөлінді, оның жедел дамуы әлемдік тенденциялардың бірі болып табылады. Оларға мәдени, тарихи, тілім беру және этнографиялық туризм, рухани немесе рухани туризм, эко-элеуметтік, жастар, спорт, медицина, бизнес, жағажай, аулау шаруашылығы, аң аулау және балық аулау, гастрономия кіреді.

Қорытынды. Бар элеуетке байланысты (табиғи-климаттық, тарихи, мәдени) Қазақстан туристік нарықта белгілі бір орнын иеленіп алады. Кластер белгілі бір аумақта өзара байланысты өнімдерді шоғырландыруға қол жетімді ресурстарды барынша тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Туристік кластерде туристік өнімді дамыту, өндіру, өткізу және сатумен айналысатын кәсіпорындар мен ұйымдардың шоғырлануы, сондай-ақ қосалқы қызмет түрлері бар.

Туризм саласындағы кластерлік тәсілді қолдану саланы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді, бұл кластерлерді кіретін кәсіпорындар мен ұйымдардың тиімділігін арттыруға инновацияны ынталандыру және жаңа туристік бағыттарды дамытуға. Туризм индустриясының дамуына жаңа серпін беріп, жедел кластерлік бастамалар арасында экономиканың басым салаларының бірі ретінде саланы тану қамтамасыз етілді. Қазақстанды Орталық Азия аймағында туризм орталығына айналдыру аса маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Мемлекеттік бағдарламалар республикада заманауи, жоғары тиімді және бәсекеге қабілетті туристік индустрияны құруға мүмкіндік береді және экономиканың тиісті секторларын дамытуды қамтамасыз етеді. Туризмді дамыту саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыру стратегиясын, негізгі бағыттарын, басымдықтарын, міндеттері мен тетіктерін айқындайды және туризм инфрақұрылымын дамытудың негізгі аспектілерін қамтамасыз етеді, мемлекеттік реттеу және осы саланы қолдаудың тиімді механизмін құру, туристік элеуетті арттыру, еліміздің тартымды туристік имиджі, рекреациялық экономикалық мамандануы бар аймақтар.

Қазақстан Республикасының бірегей табиғи және мәдени элеуетіне негізделген заманауи туризм индустриясы туризмді туризмнің тиімді интеграциясы үшін туристік қызметтердің халықаралық саудасымен табиғи-жүйе қалыптастырушы фактор болып табылады. Ол ең серпінді және тиімді капиталдың қарқындылығына қарамастан.